

קושיית הגמרא כיצד באה תקלה על ידי ראב"צ

הגמרא במסכת יבמות (צט:): מביאה את מחלוקתם של רבי יהודה ורבי יוסי, אם חולקין תרומה לעבד בלא רבו. ושורש המחלוקת תלוי, כך מבואר בגמרא, בשינוי בין מקום מושבם של התנאים, כי במקומו של רבי יוסי לא היו מעלין מתרומה ליוחסין [- אף כשראו מישהו אוכל בתרומה לא החזיקוהו בכשרות מחמת זה], ולכן ניתן היה לחלוק תרומה לעבד ללא חשש, ואילו במקומו של רבי יהודה היו מעלין מתרומה ליוחסין, ולכך לא ניתן היה לחלוק תרומה לעבד כל שאין רבו עמו - כי היה מקום לחשוש שיבואו הרואים שניתנה לו תרומה להעיד עליו שכשר הוא.

ומוסיפה הגמרא ומביאה ברייתא, בה מעיד רבי אלעזר בר צדוק, כי "מימי לא העדתי אלא עדות אחד והעלו עבד לכהונה על פי". ומבארת הגמרא שראב"צ ראה אדם המקבל תרומה במקומו של רבי יוסי, ובמקומו של רבי יוסי לא חששו שיעלוהו ליוחסין. אך ראב"צ העיד על כך במקומו של רבי יהודה, שם מעלין מתרומה ליוחסין.

ומקשה הגמרא על דברי ראב"צ "והעלו עבד לכהונה על פי", איך יתכן שאכן ארעה תקלה כזו והעלו עבד לכהונה על פיו, "השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן". ומכח קושיא זו מסיקה הגמרא שאכן יש לגרוס בדבריו "ובקשו להעלות עבד על פי" - אך לבסוף התבררה האמת שאותו אדם קיבל תרומה רק במקומו של רבי יוסי, ואין להביא ראיה מקבלתו תרומה - על כשרותו.

ומה שאמרה הגמרא שבהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, ביאר רש"י דהיינו חמורו של רבי פנחס בן יאיר. וכוונתו למבואר בגמרא במסכת חולין (ז.ז.) שם מביאה הגמרא ק"ו זה מבהמתן של צדיקים, ומבררת הגמרא: מאי בהמתן של צדיקים, ומביאה הגמרא מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהלך בדרך לפדיון שבויים, ובדרך נקלע לאכסניה והניחו בה שעורים לפני חמורו, ולא אכלם. ואף שניקום בנפה ובידוים, לא הועיל הדבר ועדיין לא אכלם. וכששאלו לרבי פנחס בן יאיר, אמר להם ששמא אין השעורים מעושרים. ואכן עישרום, ואכל החמור.

וכן מצאנו בדברי חז"ל גם על חמורו של רבי חנינא בן דוסא (אבות דר"נ פ"ח). וכך אמרו חז"ל במסכת שבת (קיב:): אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא, אם ראשונים בני מלאכים או בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים או כחמורים - ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים.

קושיית התוס' מרבי ישמעאל שהטה את הנר ויסוד ר"ת דהיינו דוקא באכילת איסור

ובגמרא במסכת גיטין (ז.ז.): אמר רבי אבהו, לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי אדם גדול הטיל אימה יתירה בתוך ביתו והאכילוהו דבר גדול [- אבר מן החי, שנאבד מהם אבר מן השחוטה, ומפני אימתו חתכו עבדיו אבר מן החי והביאו תחתיו שלא יבין]. ומקשה הגמרא: האכילוהו סלקא דעתך, השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמן לא כל שכן. ומסיקה הגמרא: אלא ביקשו להאכילו דבר גדול [- אך לא האכילוהו לבסוף].

והקשו התוספות (ד"ה השתא) מדוע לא הקשתה הגמרא בן לגבי המבואר בגמרא בשבת (יב:): שרבי ישמעאל הטה את הנר בשבת כשקרא לאור הנר, וכן לגבי המובא בגמרא בחגיגה (טז:): על יהודה בן טבאי שהרג עד זומם. ומייסדים התוספות בשם רבינו תם, שאין קושיית הגמרא אלא דוקא לגבי מידי דאכילה, שגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור. משא"כ לגבי שאר איסורים אפשר שתבוא תקלה אף לצדיק.

מחלוקת רבינו פרץ ותוספות אם באכילת איסור של אחר אין מביא תקלה

על פי יסוד זה כתבו התוספות (יבמות צט: ד"ה ס"ד) שאין לגרוס הק"ו מבהמתן של צדיקים לגבי עדותו של ראב"צ, שהרי אין להקשות כן אלא במקום שהחכם עצמו נכשל באכילת איסור.

ואמנם בתוספות רבינו פרץ (יבמות שם) הביא אף הוא דברי רבינו תם שאין מקשה הגמרא בן אלא גבי כשלון אכילה, שדבר מגונה הוא לצדיק שיאכל דבר טמא. ודורש לה מהכתוב (משלי יב כא) "לא יאונה לצדיק כל און" - "כל און" בגימטריה 'אוכל טמא'. אלא שמבאר רבינו פרץ שאף כאן חשוב 'אוכל טמא' שהרי אילו היו מעלים אותו ליוחסין על פי עדותו, היה אוכל תרומה האסורה לזרים.

ואמנם התוספות עצמן התייחסו בדבריהם לביאור זה במסכת גיטין (ז.ז.) ודחו: שאע"פ שיש שם אכילת איסור תרומה לאשתו ולבניו שהן אסורין בתרומה, מכל מקום כיון שחכם עצמו אין נכשל באכילת איסור אין סברא להקשות. דהיינו שכיון שסברת רבינו תם שאין אומרים בן אלא במידי דאכילה, היא משום ש"גנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור" - אם כן באופן שהנידון הוא נוגע לאיסורי אכילה אך אין התקלה באכילת החכם אלא באכילת אדם אחר מחמת החכם, בזה לא שייכת סברת רבינו תם ואין להקשות 'השתא בהמתן של צדיקים' וכו'.

מחלוקת רש"י ורמב"ן אם גמליו של אברהם יצאו זמומים

והנה על גמליו של אברהם אבינו נאמר (פסוק לב): "ויבוא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים". ופירש רש"י: ויפתח הגמלים, התיר זמם שלהם, שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים. ומקור דבריו ממדרש רבה (ב"ר ס ח).

צדיקים

אין

הקב"ה

מביא

תקלה על

ידם

יום שלישי טו סיון

יבמות דף צט

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

ואמנם הרמב"ן מביא את המשך דברי המדרש שם, שם מבואר שרבי הונא ורבי ירמיה שאלו את רבי חייא בר רבה "לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר" ומביא הירושלמי מעשה בחמורו של רבי פנחס בן יאיר שגנבוהו לסטים ולא אכלה במשך שלשה ימים וחששו שתמות ותסריח מערתם, ושלחוהו ושבנה לביתה, וכשהכיר רבי פנחס קולה אמר: פתחו לעניה זו שתאכל כי זה שלשה ימים שלא טעמה, ולא טעמה עד שתיקנו השעורים, אף שהיו דמאי ולא טבל ודאי. וכששאלוהו תלמידיו וכי כן הדין, השיבם: מה נעשה והיא מחמירה על עצמה.

ומבאר הרמב"ן שהמדרש בא לדחות את ביאורו הקודם ש'ויפתח הגמלים' פירושו שהתיר את זממם שלא יאכלו בשדות אחרים - כי מאחר שבודאי לא נפלו גמליו של אברהם מדרגת חמורו של רבי פנחס בן יאיר, ודאי לא היה להם צורך בזמם כדי שלא יאכלו משדות אחרים. ולכן ביאר שם הרמב"ן בתחילת דבריו שפתיחת הגמלים היתה פתיחת מוסרי צווארם, שכך היה המנהג להוליכם קשורים, או שהיו הולכים חגורים במושב המרכבה שעליהם.

קושיית הקוב"ש שזר האוכל תרומה לא יתחייב חומש דאכילת איסור אינה אכילה

והנה הרמב"ם פסק שבזיר ששתה יין של תרומה פטור מחומש, כיון שאכילת איסור לא שמה אכילה, ואין חיוב חומש אלא כשאוכל תרומה. ואף שלעולם כשישראל אוכל תרומה הרי זו אכילת איסור - מכל מקום בהכי חייביה רחמנא, אבל אם אכילה זו אסורה מצד איסור אחר - לא שמה אכילה, ואינו חייב חומש.

והקשה הקובץ שיעורים (פסחים קיב) מדוע יתחייב ישראל שנטל תרומה ואכלה בחומש, הלא מלבד איסור אכילת תרומה אסור גם באכילה זו מחמת איסור גזל - וכשאכילה זו אסורה גם מחמת איסור צדדי אין לחייבו חומש, כיון שאכילת איסור לא שמה אכילה. ומיישב הקוב"ש שאיסור גזר אינו נחשב לאיסור אכילה, כי הלא אפילו אם יקח התרומה ויאכילה לכלבו או יזרקנה לים, יעבור על אותו איסור גזל כפי שיהיה אם יאכלנה, ועל כרחך שאין האיסור גזל איסור אכילה ואין האכילה מוגדרת כאכילת איסור מחמתו. ולא שייך לומר שבכך חייבתו תורה, שהרי ישנה אפשרות שזר יאכל תרומה שלו - ושמה על מקרה כזה חייבתו תורה חומש.

והוסיף הקובץ שיעורים להביא דברי הרמב"ן הנזכרים, שהביא פלוגתת אמוראים אם אמרינן בגזל צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם. ומקשה הקוב"ש הלא כבר הקשו התוספות מרבי ישמעאל שקרא והטה ויהודה בן טבאי שהרג עד זומם, וייסדו התוספות שדוקא במידי דאכילה אמרינן כך, ואם כן קשה על דעת הסובר שאומרים כן גם לענין גזל - הלא גזר אינו איסור אכילה. ומכח הערה זו מוציא הקובץ שיעורים שמחלוקת האמוראים המובאת במדרש, היא בגדרו של איסור גזל, אם המאכל חשוב 'מאכל אסור' וממילא אומרים לגביו צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם או שאינו איסור אכילה, ואינו עדיף מאיסור שבת ורציחה.

חילוק התוספות בין אכילת איסור בחפצא לאכילת היתר בשעת האיסור

ויש להוסיף, שהתוספות עצמם (גיטין שם) מקשים על יסודו של רבינו תם מדברי הגמרא בפסחים (קו:): שם איתא שרב ירמיה בר אבא שכח וטעם קודם הבדלה, וכן בגמרא בראש השנה (כא.) מובא שטעו פעם בחשבון קידוש החודש ואכלו בבבל ביום הכיפורים. ויישבו התוספות: אין דבר מגונה כל כך אכילה של היתרא בשעת האיסור, דהיינו שכל יסוד רבינו תם הוא בדבר האסור בחפצא, שאז גנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור, אבל בדבר האסור באכילה אך אין האיסור בחפצא - אין בו גנאי כל כך ולא נאמר בו כלל זה שצדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם.

ולפי זה היה אפשר לבאר המחלוקת המובאת במדרש שאף אם כו"ע מודו שגזל מיקרי איסור אכילה, אך מכל אין המאכל אסור בחפצא, ונחלקו ביישוב התוספות אם דבר אכילה של היתר בשעת האיסור אמרינן בו כלל זה או לא. או שנאמר שבהא גופא נחלקו אם דבר מאכל של אחר חשוב חפצא דאיסורא מחמת איסור גזל שרכוב עליו.

חילוק בין זהירות הבהמה מכל דבר איסור ובין שמירתה מן השמים באכילת איסור

ואמנם בעיקר הדברים יש לדון, דהנה מצאנו באבות דרבי נתן (פ"ח): כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים, כך בהמתן היו חסידות. אמרו, גמליו של אברהם אבינו לא נכנסו לבית שיש בו עבודת אלילים. שנאמר (בראשית כד לא) "ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים", "ואנכי פניתי הבית" - מתרפים, ומה תלמוד לומר 'ומקום לגמלים' - מלמד שלא נכנסו לבית לכן הארמי עד שפינו כל העבודת אלילים מפניהם.

הרי מבואר שגמליו של אברהם אבינו חששו גם מפני שהייה בבית עם עבודת אלילים, ודבר זה אינו מידי דאכילה. ולכאורה מבואר כאן שהבהמה כלפי עצמה חששה לכל דבר איסור, וכלשונו של רבי פנחס בן יאיר: מאי נעביד לה והיא מחמרה על גרמה. וכל דברי רבינו תם הם ביחס לסברת הגמרא 'השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמן לא כל שכן' - שמדברי הגמרא מבואר שמלבד הימנעות הבהמה מדבר איסור, הקב"ה אינו מביא תקלה על ידה, וכ"ש שאין מביא על הצדיק עצמו - ועל זה אמר רבינו תם ששמירה זו אינה אלא מדבר איסור אכילה.

וכיון שכן, הרי קושיית האמוראים במדרש היא, "לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר" - דהיינו שקושייתם כלל אינה מכח הכלל ש'אין הקב"ה מביא תקלה על ידם', אלא מכח זהירות העצמית וכלשון העץ יוסף שם: וכי לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים במעלה לחמורו של רבי פנחס בן יאיר שנשמרה מן הדברים האסורים. וכיון שכן אין שייך לדון כלל מצד יסודו של רבינו תם העוסק בהצלת הצדיק ממאכלות אסורות.

"ומכח הערה

זו מוציא

הקובץ

שיעורים

שמחלוקתם

היא בגדרו

של איסור

גזל, אם

המאכל

חשוב 'מאכל

אסור'

ואומרים

לגביו

'צדיקים

אין הקב"ה

מביא תקלה

על ידם"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

המופיע בחזית הגליון